

Vladislav Ivanović

POJASEVI ETNOGRAFSKE ZBIRKE MUZEJA GRADA PODGORICE

Cilj rada je da se prikažu pojasevi koji čine veći dio nakita iz etnografske zbirke Muzeja grada Podgorice, da se istakne njihov vizuelni doživljaj i pruži potpuniji uvid ovog upotrebno – ukrasnog predmeta kao dijela narodnog nakita sa ovog kulturno-istorijskog prostora.

Crnogorski, muslimanski i albanski ženski pojasevi predstavljaju vrhunske domete narodne izrade, posebno filigranskog zanata. Kod žena na ovom prostoru, kao posebnu ukrasnu vrijednost imaju srebrni pojasevi – čemeri, izrađeni tehnikom finog filigrana, livenja i kovanja. Osim čemera, koji čine većinu pojaseva u zbirci, u radu je dat i pregled ženskih pojaseva koji su izrađeni od drugih materijala (tekstila, kože, metala) kao i načina izrade. Pojasevi su bili sastavni dio i crnogorske muške narodne nošnje, a kao najefektniji ukras muške nošnje izdvajaju se srebrne toke na jeleku.

Predmeti koji su tema ovog rada pripadaju periodu od XVIII do druge polovine XX vijeka i svaki od njih daje svoj doprinos riznici narodnog svraralaštva.

S obzirom da Etnografska zbirka sadrži četrdesetdevet pojaseva, metodološki postupak njihove obrade zahtijeva vremenski dug i kompleksan posao.

Dio pojaseva nalazi se u ekspoziciji Stalne postavke Muzeja grada Podgorice, manji broj je u ekspoziciji Stalne postavke u Muzeju Marka Miljanova na Medunu, dok je veći dio pojaseva smješten u depou.

U nastojanju da odrede pojam i porijeklo nakita, neki etnolozi i teoretičari drugih humanističkih nauka smatraju da je nakit jedini univerzalni jezik koji je čovječanstvo stvorilo, da je kićenje i ukrašavanje tijela staro i koliko samo čovječanstvo. „Zasigurno se može tvrditi da se potreba za ukrašavanjem čovjeka javlja u svim kulturama, od praiistorijskih vremena do danas, bez obzira na dostignuti stupanj kulturnog razvoja”.¹ Dakle, nakit je veoma zastupljen u svim istorijskim razdobljima i kod svih društvenih slojeva. Nekada je on samo odjevni detalj, nekad oznaka socijalnog statusa ili nosilac simboličkog obilježja.² Njegova prvobitna funkcija bila je da služi kao apotropejsko sredstvo, odnosno da štiti od zlih sila.

Nakit u svojoj sadržini, kao i drugi vidovi narodne umjetnosti, čuva nasljeđe i iskustva

1 Ivanka Vrtovec, *Narodni nakit Hrvatske*, Grafički zavod Hrvatske / Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1985, 5.

2 Vladislav Ivanović, iz neobjavljenog rada, *Etnološki značaj nakita i veza*, sa naučnog skupa "Seoski dani Sretena Vukosavljevića", Prijepolje 2005. 1.

proteklh razdoblja i različite uticaje. Na njemu se to često bolje ogleda nego na nekim drugim oblicima umjetničkog izražavanja. „Opšte određenje značenja i sadržaja pojma *narodna umetnost* - jeste umetničko izražavanje i stvaralaštvo najširih slojeva naroda, stočara, zemljoradnika i zanatlija.³

U ovoj etnografskoj zoni, kao i u ostalim krajevima Crne Gore, ustaljena su dva pravila vezana za kićenje: muškarcu se kite mnogo manje od žena, a drugo, nakit se obilatije počinje nositi ulaskom u drugu životnu dob, tj. nešto prije sklapanja braka. Ovo potonje običajno pravilo na neki način nameće misao o inicijacijama i ženske i muške mladeži.⁴

Nakit Etnografske zbirke Muzeja Podgorice čine u najvećem broju pojasevi raznovrsnog oblika i materijala koji su dopunjavali i dekorativno obogaćivali izgled i stil *suknene i svitne – svečane narodne nošnje*. Pojasevi koji su bili u upotrebi kod *muslimanske i albanske narodne ženske nošnje* se izdvajaju svojom ljepotom i raskošnom dekoracijom. Osim pojaseva koji su činili sastavni dio ženskih narodnih nošnji sa ovih prostora, zbirku i ovaj rad čine – *pojasevi crnogorske narodne muške nošnje*.

Pojas – kao praktični i dekorativni element odjeće, nosili su muškarcu i žene, bez obzira na to da li je riječ o narodnoj nošnji ili gradskom načinu odijevanja. Prema materijalu i načinu izrade postojalo je nekoliko tipova. Razlikuju se po nazivima, tako da svaki termin koji se odnosi na pojas istovremeno pokazuje različitu vrstu.⁵

Funkcija pojaseva – „Pojas ima dekorativnu, praktičnu i simboličnu funkciju. Dekorativna je da ukrasi, odnosno uljepša odjeću na kojoj se nosi. Praktična funkcija, osim pridržavanja košulje i pregače je u zaštiti od hladnoće, odnosno zaštiti djelova oko struka. Praktičnu funkciju imali su i ukrasni privjesci koji su nošeni na pojasu. To su obično bili predmeti iz svakodnevnog upotrebe na primjer kožne kese koje su služile da se u njima drži novac O pojasu su se nosili okačeni i ključevi, mašice, male kutijice koje su služile za nošenje različitih stvari”.⁶ Pojas u staroj Crnoj Gori imao je interesantnu ulogu prilikom razvoda braka. Ako se muž razvodio od žene, onda se to vrlo često rešavalo brzo i jednostavno, otkidanjem pojasa.⁷

Nakit - osim čemera, kao i broševa (pantapeta) , sa kojim su zakopčavane ošvice, bio je sastavni dio crnogorske svečane nošnje. „Za razliku od nošnje, koju su, bez obzira na materijalne mogućnosti skoro svi imali, kićenje je uglavnom bilo karakteristično za imućnije osobe”.⁸

Za pojas postoji, u staroj Crnoj Gori, nekoliko naziva: **pas, pojas, vuneni pas, tkanica, tkani pas, kolan sa jakicama, jakičar, čemer, ruski pasić, itd.**

Tkanica - „Najstariji tip pojasa u crnogorskoj nošnji je tkanica, tkani pas ili samo vuneni pas ... Tkanice su bile duge preko dva metra, a široke petnaest centimetara. Na krajevima su završavane resama izvučenim iz osnove. Ovakav tkani pojas nosili su i muškarcu, ali se

3 Nikola Pantelić, *Narodna umetnost Jugoslavije*, Jugoslovenska revija, Beograd 1984, 46.

4 Ivanka Vrtovec, nav. djelo, 7.

5 Bojana Radojković, *Nakit kod Srba*, Beograd 1969, str. 45.

6 Ljiljana Đurišić, *Pojas u ženskoj nošnji stare Crne Gore*, GCM, X, Cetinje 1977, 215.

7 Mirko Barjaktarović, *Jedan narodni način razvoda braka u ranije vrijeme kod našeg naroda*, „Zbornik Etnografskog muzeja u Beogradu”, Beograd 1971, 235.

8 Zorica Mrvaljević, *Crnogorska narodna nošnja*, Obod – Matice Crnogorska, Cetinje 1999, 96.

od ženskog razlikovao po svojim dimenzijama".⁹ Ova vrsta pojasa karakteristična je za staru suknenu nošnju.

Muzej Podgorice posjeduje dva tkana pojasa suknene crnogorske muške narodne nošnje: Inv. br. 92 Tkanica – pojas. Tkan u crvenoj, plavoj i žutoj boji. Sa krajeva rese. Dužina 575 cm, širina 12 cm.

Inv. br. 239 Pojas – tkani. Od raznobojne vune na štrafte.¹⁰

Jakičar – Pojas koji su isključivo nosile udete žene uz svečanu nošnju, su takozvani jakičari, ukrašeni krupnim elipsastim karneolima, jakicama optočenim srebrom ili mesingom. Ovi pojasevi, osim što su imali praktičnu namjenu, predstavljali su najljepši ukras na ženskoj suknenoj nošnji.

U našem muzeju ima jedan izvaredan primjerak ovog pojasa:

Jakičar inv. br. 50 – Kožni ženski pojas, ukrašen medaljonima, jakika ima ih 33, XVIII vijek.

Teški kožni pojas, jakičar, postepeno zamjenjuje lakši i reprezentativniji srebrni pojas – **Čemer**. „Kako riječ čemer znači luk, svod, može se pretpostaviti da čemer predstavlja onaj pojas koji na svojoj središnjoj ploči ima gornju ivicu lučno zaobljenu”.¹¹

Postoje dvije vrste čemera: kovani i rađen u tehnici filigrana. Kovani čemeri su bili masivniji i samim tim nepraktični za nošenje, što je uticalo da, od druge polovine XIX vijeka budu zamijenjeni filigranskim.

Kovani čemer – inv.br. 35, kovani pojas rađen u tehnici filigrana sa više umetaka od stakla, kraj XIX vijeka, medaljonima, jakika ima ih 33, XVIII vijek.

⁹ Ljiljana Đurišić, nav. djelo, 207.

¹⁰ Opis pojaseva sa Inventarnim brojem i nazivom predmeta uzeti su iz Etnografskih svesaka i Inventarne knjige Muzeja Podgorice.

¹¹ Ljiljana Đurišić, nav. djelo, 211-212.

Kako je ranije pomenuto, ovi pojasevi su najbrojniji u zbirci – ima ih 21 komad.

Inv. br. 35 – Ćemer.

Sastavljen od 5 ploča kovanog srebra, sa filigranskim ukrasima i brušenim staklom u sredini. Četiri srebrna ukrasna lanca. Dužina 47,5 cm. Pokidani lančići.

Filigranski pojas (detalj) -inv.br.489
pojas od finog filigrana sa više umetaka od stakla,
kraj XIX i početak XX vijeka.

Inv. br. 36 – Ćemer.

Sastavljen od 7 ploča kovanog srebra. Bogato ukrašen filigranskim aplikacijama i raznobojnim ukrasnim staklima. Nedostaju ukrasni lančići. Dužina 66,5 cm.

Inv. br. 37 – Ćemer .

Sastavljen od 5 srebrnih ploča, rađen u filigranu i filigranskim aplikacijama oblika rozete sa raznobojnim ukrasnim staklima. Ima 4 ukrasna lančića, jedan lančić je pokidan. Dužina 37,5 cm.

Inv. br. 38 – Ćemer .

Sastavljen od 5 srebrnih ploča, rađen u filigranu i filigranskim aplikacijama. Rozete sa brušenim crvenim i plavim staklom. Dužina 44,5 x 7 cm.

Inv. br. 39 – Ćemer.

Sastavljen od 5 ploča od srebra. Rađen u filigranu pozlaćenom. Aplikacije sa brušenim staklima, dva plava, jedno crveno i jedno bijelo. Četiri ukrasna lanca. Veličina 50 x 6 cm.

Inv. br. 40 – Ćemer .

Sastavljen od 5 ploča, srebrnih u pozlaćenom filigranu. Filigranske aplikacije sa ukrasnim kamenčićima. Ima 4 ukrasna lančića. Veličina 47 x 6 cm.

Inv. br. 41 – Ćemer.

Sastavljen od 5 ploča od srebra. Rađen u filigranu sa ukrasnim pozlaćenim rozetama i brušenim staklima u boji. Ima 3 ukrasna lančića. Veličina 44 x 5,5 cm.

Inv. br. 42 – Ćemer.

Sastavljen od 5 ploča. Rađen od srebra u pozlaćenom filigranu. Na jednoj ploči nedostaje jedna filigranska aplikacija sa ukrasnim kamenom. Veličina 39 x 5 cm.

Inv. br. 43 – Ćemer.

Sastavljen od 5 ploča. Rađen u filigranu, ukrasne aplikacije urađene od pozlaćenog filigrana sa kamenčićima od raznobojnog brušenog stakla. Ima tri ukrasna lančića. Veličina 43,5 x 5,5 cm.

Inv. br. 44 – Ćemer.

Sastavljen od 5 ploča. Rađen u filigranu. Ukrasne aplikacije – pozlaćeni filigran i raznobojno brušeno staklo. Ima dva ukrasna lančića. Veličina 43 x 5 cm.

Inv. br. 46 – Ćemer.

Sastavljen od 5 ploča, srebrni. Rađen u pozlaćenom filigranu. Veličina 40,5 x 5 cm. Nedostaju lančići.

Inv. br. 47 – Ćemer.¹² Sastavljen od 7 ploča. Rađen u filigranu. Dio ženske muslimanske nošnje. Pet ploča je sa ukrasnim aplikacijama. Veličina 80 x 5 cm.

Inv. br. 48 – Ćemer.¹³

Dio muslimanske ženske nošnje. Sastavljen od sedam djelova. Rađen u filigranu. Na središnjoj ploči – bogata aplikacija, u pozlaćenom filigranu. Veličina 80 x 5 cm.

Inv. br. 49 – Ćemer.

Sastavljen od 3 ploče, rađen u filigranu i brušenim staklima na rozetama. Ploče na širitu u vidu šnale. Širit izatkan od pozlaćenog i crnog konca. Veličina 65 x 4 cm.

Inv. br. 196 – Ćemer. Ima 5 ploča i tri lančića.

Inv. br. 372 – Ćemer.

Sastavljen od 3 ploče, centralne i dvije bočne. Rađen u tehnici livenja od srebra, sa aplikacijama – ukrasima rozeta u filigranu pozlaćene.

Inv. br. 373 – Ćemer.

Na krajnjim pločicama nedostaju detalji filigranskog ukrasa a na jednoj i aplikacija – rozeta sa ukrasnim kamenom. Filigranska žica koja pokriva ploče je pozlaćena.

Inv. br. 489 – Ćemer.

Sastoji se od 5 srebrnih ploča, bogato ukrašenih filigranskom čipkom. Središnja ploča je ukrašena zelenim i crvenim kamenom, a po dvije bližnje po jednim zelenim i jednim crvenim kamenom.

Inv. br. 496 – Ćemer.

Srebrni filigranski pojas. Ćemer se sastoji od 5 ploča najfinije filigranske izrade.

Inv. br. 497 – Ćemer. Srebrni filigranski ćemer.

¹² Filigranski pojas koji je dio muslimanske ženske nošnje opisan je u dijelu o ćemerima i ako ne pripadaju toj vrsti pojaseva.

¹³ Isto..

Inv. br. 499 – Čemer. Srebrni ženski pojas.

Inv. br. 508 – Čemer.

Filigiranski ženski pojas sa 5 ploča i 4 lančića. Čemer je ukrašen bogatom filigranskom čipkom i 6 krupnih rozeta, ornamentisanih ukrasnih kamenja – dva plava, dva zelena, jedan žuti i jedan crveni. Središnja ploča je lučno zasvedena i u luku ukrašena krunom, a po sredini filigranskim vijencem.

Inv. br. 516 – Čemer.

Od sedamdesetih godina XIX vijeka vrlo često mjesto čemera nošeni su, naročito uz djevojačku nošnju, i **ruski pasiči**. Samo ime za ove ženske pojaseve ukazuje na njihovo porijeklo, koji su u Crnu Goru došli preko Djevojačkog instituta osnovanog na Cetinju 1869. godine, pod patronatom ruske carice Marije Aleksandrovne.

„Sastoji se od platnenog ili kožnog pojasa, često srmom ukrašenog, i dvije velike srebrne ploče nepravilnog oblika. Ukrašavani su floranim motivima, izvedenim nijelo tehnikom”.¹⁴ Muzej posjeduje jedan ovakav primjerak – Inv. br. 517

Dva filigranska pojasa (inv. br. 47 i 48) (sa 7 ploča) koji su bili dio **muslimanske ženske nošnje** su opisani u dijelu o čemerima i ako ne pripadaju toj vrsti pojaseva. Muzej čuva par kopči za muslimanski ženski pojas – **pafta**.

Pafta

Inv. br. 432 – Pafta.

Metalne, gravirane. Dvije veće sa srednjom malom (kružnom) koja ih povezuje.

I ako ne pripadaju nakitu i nijesu predmet ovog rada, pomenuću **vezene ošvice**,¹⁵ čija je funkcija bila da ukrase ženske košulje crnogorske narodne nošnje. Ošvice su se vezle veoma rano na posebnom komadu platna, a zatim našivale na košulju. Košulja je obavezno ukrašavana oko vrata i na prsima, a prema potrebi ošvice su se skidale, odšivale.

¹⁴ Zorica Mrvaljević, nav. djelo, 89.

¹⁵ Etnografska zbirka posjeduje 20 ošvica.

POJASEVI MALISORSKE NARODNE NOŠNJE

Nakit Etnografske zbirke čini i četnaest pojaseva malisorske ženske nošnje.

Inv. br. 51 – Pojas. Koža, spolja sitan srebrni ornament. Veličina 103 x 17 cm.

Inv. br. 187 – Pojas. Vezen crnim koncem i sitnim perlama crne, lila i braon boje. Veličina 62 x 19 cm.

Inv. br. 197 – dio ukrasnog pojasa. Dio malisorske nošnje ukrašen metalnim kičankama na filigranskim pločicama – dvije istovjetne. Veličina 13 x 5 cm.

Inv. br. 222 – Pojas. Tkan i vezen.

Inv. br. 256 – Pojas. Kožni pojas. Nedostaje jedna rozeta i dvije mesingane nitne.

Inv. br. 328 – Pojas. Vuneni sa crnim plišom i 5 ukrasnih kopči.

Inv. br. 403 – Pojas. Obložen je plišom i ukrašen poprečnim "pozlaćenim" metalnim figurama i filigranima.

Inv. br. 406 – Pojas. Obložen je plišom i ukrašen poprečnim "pozlaćenim" metalnim figurama i filigranima.

Inv. br. 411 – Pojas – kožni.

Inv. br. 412 – Pojas (plišani, vezeni).

Inv. br. 413 – Pojas (plišani, vezeni).

Inv. br. 414 – Pojas (plišani, vezeni).

Malisorski ženski pojas

Inv. br. 437 - Pojas – crne boje sa ukrasima, rađen od vune.

Inv. br. 491 - Pojas.

Od crnog sukna, na licu presvučenog crnim svilenim plišom. Sa 4 filigranska detalja, poprečno našiven, pojas je podijeljen u 5 ornamentalnih polja, po čitavoj površini ukrašenih, sitnim crnim perlicama, na jednom kraju opšivan je crvenim plišom. Zakopčava se pomoću romboidnih filigranskih kopči.

POJASEVI I NAKIT CRNOGORSKE MUŠKE NARODNE NOŠNJE

Osim suknene muške nošnje,¹⁶ mada nije uobičajeno u kompletu svečane nošnje, ponekad se preko silava, opasivao tanki vuneni pojas – **pas**, dugačak od 2-6 m. crvene boje sa diskretno prošaranim crnim i žutim nitima.

Preko gunja ili dolame opasivala su se dva pojasa – **silav** i **trombolos**.

Silav je sastavljen od više listova kože, na krajevima međusobno spojenih pomoću metalnih nitni. Funkcija ovog pojasa bila je isključivo praktična, jer se u njega zatalo oružje. Na njemu su se kačile fišeklje i uljarice, kese za novac i duvan, a moglo je poslužiti i za odlaganje nekih sitnica.¹⁷

Muzej u svome fondu ima jedan kožni pojas – **Silav** Inv. br. 440.

Najčešći pojas u kompletu svečane muške nošnje bio je **svileni trombolos** koji se opasivao preko silava. Dužina mu je bila od 3 -6 metara, a sastavljen je od dvije ili tri pole. Na užim stranama završavao se resama, skupljenim u kićanke, izvučenim iz osnove same tkanine.¹⁸

U zbirci Muzeja ima šest svilenih pojaseva **trombolos**:

Toke inv. br. 433, srebro, liveno, kovano i filigran. Druga polovina XIX vijeka.

Inv. br. 93 – Trombolos.

Svilen je iz dvije pole, dezen karo boje: crvena, zelena, crna, plava i žuta. Veličina 300 x50 cm.

Inv. br. 97 a , Inv. br. 236 , Inv. br. 237 , Inv. br. 238 , Inv. br. 443 .

Najljepši ukras muške nošnje su **srebrne toke na jeleku**. Izrađene su tehnikom livenja i

¹⁶ Opis dva tkana pojasa muške suknene nošnje dat je ranije – Inv. br. 92 i Inv. br. 239.

¹⁷ Zorica Mrvaljević, nav. djelo, 106.

¹⁸ Zorica Mrvaljević, nav. djelo, 107.

kovanja, i ukrašene floralnim motivima izvedenim u tehnici filigrana, granulacije, iskucavanja, niello ...

Toke predstavljaju ostatke srednjevjekovnih oklopa koji su vremenom izgubili funkciju da štite grudi od oštrih sječiva i bodeža i postale dekorativni predmet. U Etnografskoj zbirci toke su upisane – Inv. br. 433 – Toke.

Sastavnim dijelom muške nošnje smatra se i **oružje**, koje je u dužem istorijskom periodu nošeno iz potrebe, a kasnije više kao ukras. Najljepši komplet je bio dvije ledenice ili dvije kubure i jatagan. Ukrašavano je raznim tehnikama (tauširanje, iskucavanje, intarzija, inkrustracija, filigran).

Vrsni poznavalac kulturne istorije Crne Gore Risto J. Dragičević ističe da je „lüksuzna zlatom vezena narodna nošnja u Crnoj Gori sigurno najskuplja i najljepša narodna nošnja kod Južnih Slovena i uopšte kod naroda Balkanskog poluostrva”.¹⁹

U fondu Muzeja Podgorice ukupno ima četrdesetdevet pojaseva. Većinu tih pojaseva čine **čemer** – 21 komad (dva nijesu opisana).

Prema vrsti čemera – kovanih ima dva primjerka i jedan liveni pojas; dok čemera rađenih u tehnici filigrana ima osamnaest.

Kovani čemeru su sastavljeni od pet ploča bogato ukrašenih sa filigranskim aplikacijama i sa raznobojnim ukrasnim staklima, kao i liveni čemer sastavljen od tri ploče. Filigranskih pojaseva sa filigranskim aplikacijama i brušenim staklima ima podjednako kao rađenih u pozlaćenom filigranu, ili su ukrašene u aplikacije od pozlaćenog filigrana.

U Etnografskoj zbirci, filigranski pojasevi su najčešće sastavljeni od pet ploča i pripadaju **crnogorskoj narodnoj nošnji**. U zbirci se nalazi jedan filigranski pojas od tri ploče, dok pojaseva satavljenih od sedam ploča ima dva komada i pripadaju **muslimanskoj nošnji**. Na čemerima je uočen veći broj manjih oštećenja, pokidanih kopčci između ploča, pokidanih lančića i nedostataka staklenih ukrasa na pojasevima.

Četiri pojasa se nalaze u ekspoziciji Stalne postavke u Muzeju Marka Miljanova na Medunu, četrnaest pojaseva je u ekspoziciji Stalne postavke Muzeja Podgorice, dok se ostali pojasevi čuvaju u depou.

Malisorskih ženskih pojaseva ima ukupno četrnaest. Različitog su materijala, načina izrade i ukrašavanja. U zbirci ima pojaseva izrađenih od kože, metala, vune i obloženih

Crnogorsko oružje: dvije kratke puske kremenjace – ledenica i kubura sa jataganom na svilenom pojasu – trambalos.

¹⁹ Risto J. Dragičević, *Nekoliko arhivskih podataka o crnogorskoj narodnoj nošnji i crnogorskom oružju*, GEM, II, Cetinje 1962, 23.

plišom, skoro podjednako zastupljenih. Pojasevi su odlično očuvani i veoma su dobrog stanja.

Crnogorskih muških pojaseva ima ukupno devet: dva tkana pojasa, jedan kožni pojas – silav i šest svilenih pojaseva – trombolosa.

Svi pojasevi crnogorske muške narodne nošnje su dobro očuvani.

Osim pojaseva u radu kao ukras su uvršteni **toke** koje se nalaze u ekspoziciji Stalne postavke Muzeja Podgorice.

Nakon detaljno obrađenih pedeset predmeta nakita, koliko ukupno ima u fondu Muzeja Podgorice, zaključak je da su pojasevi *raznovrsnog materijala i oblika kao i načina izrade i ukrašavanja*. Osim pojaseva izrađenih od tekstila i kože, pravljene su od legura, srebra i bronzne sa pozlatom sa dodatkom drugih metala,

Oblici su stilizovani, površine pojaseva su glatke, reljefne i gravirane. U *ornamentici* najčešći motivi su floralnog karaktera: cvjetovi, grančice, lišće i lozice; zatim jednostavni geometrijski oblici: prave, valovite, isprekidane linije i sl. Ornamentika osim doživljava lijepog, daje i sadržaje manje razumljive i očigledne.

Nakit sa ovog prostora ima dosta mediteranskih i istočnjačkih odlika. Istovremeno se čuvaju i stariji elementi balkanskog i slovenskog nakita.

DOPUNSKA LITERATURA:

1. Opća Enciklopedija Jugoslovenskog leksikografskog zavoda, I–VIII, Zagreb 1977 – 1982.
2. Enciklopedija likovnih umjetnosti, III, Zagreb MCMLXIV.
3. Istorija Crne Gore, Redakcija za istoriju Crne Gore, tom 1 knj. 3, tom 2 knj. 2, Titograd 1970.
4. Jevto M. Milović, "Skice iz Albanije i Crne Gore" Franca Ludviga Veldena, GOU CANU, 4, Titograd 1982.
5. Alija Nametak, Neki narodni običaji i lokalne tradicije muslimana u Podgorici (Titogradu), GEM, II knjiga – tom II, Cetinje 1962.